

STAROSTWO POWIATOWE W BIAŁYMSTOKU

Powiat
Białostocki

z sercem do ludzi ❤️

**Program Opieki nad Zabytkami
Powiatu Białostockiego
na lata 2023-2027**

Białystok 2023

Spis treści:

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna formułowania powiatowego programu	6
3. Charakterystyka powiatu białostockiego	8
4. Zabytki na terenie powiatu białostockiego	9
5. Procedura sporządzania i kontroli realizacji programu	15
6. Analiza SWOT	16
7. Priorytety	18
8. Finansowanie	19

1. Wstęp

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania przestrzennego.

Przedmiotem programu jest Powiat Białostocki jako region administracyjny oraz miejsce lokalizacji objętych programem zabytków.

Głównym celem programu jest określenie zadań, jakie winny być realizowane w zakresie będącym przedmiotem programu. Zadania te określone są w odniesieniu do gmin powiatu białostockiego, jako regionu administracyjnego, do wszystkich obiektów zabytkowych i całości problematyki opieki nad zabytkami.

Program ma określić pewien stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami: wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować (podpowiadać) sposoby ich realizacji.

Główną ideą programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Istotnym jest, aby poprawa ta dokonywała się przy współdziałaniu społeczności lokalnej, w różnych formach swojej życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych), zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Zabytkiem są obiekty lub zespół obiektów stanowiących świadectwo epoki lub zdarzenia, mających wartość historyczną, naukową, kulturalną, artystyczną i podlegające ochronie prawnej.

Zabytki to ślady działalności ludzkiej, niezastąpione źródło informacji o życiu i działalności człowieka. Chcąc zachować łączność pomiędzy przeszłymi a przyszłymi pokoleniami, musimy pielęgnować zabytki, poprzez realizację programu opieki nad zabytkami powiatu białostockiego. Zabytki możemy podzielić na:

- **ruchome** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych. Uznaje się w szczególności:
 - dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcje,
 - numizmaty oraz pamiątki historyczne,

- wytwory techniki,
 - materiały biblioteczne,
 - instrumenty muzyczne,
 - wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
 - przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- **nieruchome** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości. Uznaje się w szczególności:
- krajobraz kulturowy,
 - układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane,
 - dzieła architektury i budownictwa,
 - dzieła budownictwa obronnego,
 - obiekty techniki,
 - cmentarze,
 - parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,
 - miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- **archeologiczne** – zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zabytkami archeologicznymi są:
- pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - cmentarzyska,
 - kurhany,
 - relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ustawowej ochronie podlegają również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków, w myśl z art. 7 ustawy, są:

- 1) **wpis do rejestru zabytków** – do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek,
- 2) **wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa** – na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego,
- 3) **uznanie za pomnik historii** – Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice,
- 4) **utworzenie parku kulturowego** w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej,
- 5) **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.**

Narzędziem realizacji strategii opieki nad zabytkami są programy opieki nad zabytkami województwa, powiatu i gminy.

Przedmiotem niniejszego programu jest powiat białostocki jako region administracyjny oraz miejsca lokalizacji objętych programem zabytków, zasobu dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturalnego.

Program jest dokumentem, który ma określić pewien stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami: wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować sposoby ich realizacji, poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych, promocyjnych.

2. Podstawa prawna formułowania powiatowego programu

Konstytucja Rzeczypospolitej Polski określa w art. 5, iż ochrona dóbr kultury materialnej i niematerialnej jest obowiązkiem państwa: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym.” Art. 82 wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne.”

Samorząd powiatowy ma za zadanie zgodnie z ustawą z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022, poz. 1526 ze zm.) wykonywać zadania o charakterze publicznym i ponadgminnym w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, natomiast podstawą prawną sporządzania programu opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.). Wprowadza ona obowiązek sporządzania przez samorządy zarówno wojewódzkie, powiatowe oraz gminne programów opieki nad zabytkami na okres 4 lat.

Dodatkowymi dokumentami, wspierającymi ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są rozporządzenia wydawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259),
2. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71 poz. 650),
3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510),
4. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 ze zm.),
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021, poz. 56),
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Liście Skarbów

Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 81),

7. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153),
8. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r., poz. 1388 ze zm.).

Szczegółowy zakres zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego został uregulowany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w:

art. 12 - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

art. 50 ust. 3 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

art. 81 - dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

art. 103 - określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej

osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

3. Charakterystyka powiatu białostockiego

Powiat białostocki, utworzony w wyniku reformy administracyjnej kraju z dnia 1 stycznia 1999 roku, powstał z połączenia 15 gmin wchodzących na przestrzeni wieków w skład różnych jednostek administracyjnych, a mianowicie obszarów ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony. Pierwszym tworem administracyjnym był obwód białostocki utworzony z 4 powiatów – sokólskiego, bielskiego, drohickiego i białostockiego. W 1848 roku obwód został zlikwidowany i, jako powiat białostocki, wcielony do guberni grodzieńskiej. W okresie międzywojennym powiat, należący do województwa białostockiego, posiadał powierzchnię 2904 km kwadratowych i 186 tys. mieszkańców (wg spisu z 1921 roku). Wydarzenia wojenne 1939 roku przyniosły przyłączenie części tych terenów do Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (okupacja sowiecka), a od 1941 roku do III Rzeszy. Po II wojnie światowej powiat białostocki istniał aż do reformy administracyjnej przeprowadzonej w 1975 roku.

Z dniem 1 stycznia 1999 roku wprowadzono w Polsce trójstopniowy podział terytorialny. Jednostkami tego podziału stały się gminy, powiaty i województwa. W województwie podlaskim utworzono wówczas powiat białostocki, który położony jest w środkowo - wschodniej części tego województwa, na wschodzie graniczy z Białorusią.

W skład powiatu wchodzi 15 gmin usytuowanych wokół Białegostoku, są to: Choroszcz, Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Łapy, Michałowo, Poświętne, Supraśl, Suraż, Turośń Kościelna, Tykocin, Wasilków, Zabłudów, Zawady. Powiat białostocki zajmuje obszar 2984,64 km² i jest największym powiatem w Polsce.

Historia osadnictwa na terenie obecnego powiatu białostockiego ma swój początek w odległej prehistorii. Świadczą o tym pozostałości po zamieszkujących te tereny różnych grupach ludności, jak chociażby relikty z epoki kamienia (Kiślaki – osada wydmowa), osadnictwo z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (kopalnia krzemienia „Rybniki – Krzemianka”, Bokiny – Łupianka Stara) czy osadnictwa kultury niemeńskiej (Krzemieńne). Kolejnymi przykładami obecności i działalności ludzkiej są na terenie powiatu kurhany oraz cmentarzyska kurhanowe (np.: Brzozowo – Korabie, Grochy, Rostoły, Zawyki), a także cmentarzyska wczesnośredniowieczne (np.: Pieńki) oraz pozostałości po wczesnośredniowiecznych grodach jak chociażby w Zajączkach, Zawykach czy Tykocinie. O ciągłości osadnictwa

od czasów średniowiecznych świadczy rozwój grodów obronnych takich jak Suraż czy Tykocin. Upadek ich roli jako obiektów służących ochronie nastąpił dopiero w czasie wojen ze Szwecją, za panowania dynastii Wazów.

W okresie zaborów nastąpił ponowny rozwój terenów dzisiejszego powiatu białostockiego. Wraz z przybyciem fabrykantów rozpoczął się intensywny rozwój fabryk i manufaktur. Powstały one między innymi w Choroszczy (fabryka Moesa), Michałowie (majątek i fabryka Michałowskiego, fabryki Brauera, Konitza i Moritza) oraz w Supraślu (wówczas nastąpił rozwój osady robotniczej położonej wokół klasztoru założonego przez Chodkiewiczów w 1498 roku), który wówczas stał się miastem. Pozostałościami po XIX – wiecznym okresie świetności są budynki tychże fabryk oraz manufaktur, jak np. zespół Fabryki Sukna i Kortów Moesa w Choroszczy (obecnie w dawnych pomieszczeniach znajduje się szpital), czy też zespół pałacowy Buchholtza w Supraślu (obecnie ma tam siedzibę Liceum Plastyczne im. Artura Grottgera w Supraślu). Po dawnych właścicielach pozostały również dwory lub ich fragmenty: Lewickie, Turośń Kościelna, Markowszczyzna, nagrobki – kaplice na cmentarzach, jak np.: kaplice Zachertów i Buchholtzów na cmentarzu ewangelickim w Supraślu, hr. Starzeńskich na cmentarzu w Pietkowie, Glogerów na cmentarzu w Tykocinie.

Powiat białostocki charakteryzuje się różnorodnością narodowości, kultur i wyznań. Dawniej zamieszkiwany był również przez ludność żydowską. Ich wielowiekową obecność zniszczyły wojna (hitlerowska eksterminacja) oraz powojenne dewastacje. Do dzisiejszych czasów zachowało się niewiele śladów żydowskiej obecności - cmentarze (kirkuty), łaźnia rytualna w Łapach oraz dwie synagogi (tzw. Wielka Synagoga i Dom Talmudyczny), które mieszczą się w Tykocinie (obecnie oddział Muzeum Podlaskiego).

Na tle malowniczych krajobrazów do dziś zachowało się wiele interesujących zabytków. Szczególnie charakterystyczne są obiekty drewniane – kościółki, cerkwie, krzyże czy kapliczki przydrożne. Miasta takie jak: Tykocin, Supraśl, Choroszcz, Wasilków posiadają w niezmiętej od wieków formie zabytkowe układy przestrzenne.

4. Zabytki na terenie powiatu białostockiego

Pod względem bogactwa dóbr kultury powiat białostocki charakteryzuje się dużą zasobnością. Na terenie Powiatu Białostockiego znajduje się 269 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków na podstawie decyzji administracyjnych wydanych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku. W związku z powyższym

po dokonanej analizie przedstawionej w tabeli dokonano podziału zabytków na następujące grupy przeznaczenia funkcjonalnego:

- 1) 98 zabytków nieruchomych występuje pojedynczo, z tego:
 - a) 34 stanowią pojedyncze domy w dwóch miastach:
 - 10 – Supraśl - przy dwóch ulicach;
 - 24 – Tykocin - przy pięciu ulicach.
 - b) 9 – stanowi układy urbanistyczne lub przestrzenne;
 - c) 6 – stanowią parki;
 - d) 3 – cmentarze;
- 2) 171 zabytków nieruchomych występuje w 46 zespołach, w których znajduje się:
 - a) 27 – cmentarzy;
 - b) 11 – parków;
 - c) układ urbanistyczny;
- 3) 167 zabytków nieruchomych występuje w 9 miastach i 102 zabytki nieruchome występują w 52 wsiach;
- 4) 96 zabytków nieruchomych stanowią zabytki o charakterze sakralnym, z tego 32 występuje pojedynczo i 64 w 26 zespołach;
- 5) 40 zabytków nieruchomych jest wykonanych z drewna , z tego 9 zabytków stanowią zabytki sakralne;
- 6) 1 zabytek – most na rzece Narew w Tykocinie może być użytkowany w czasie konfliktu zbrojnego;
- 7) 26 zabytków w trzech miastach (Choroszcz, Supraśl i Tykocin) są szczególnie cenne dla dziedzictwa narodowego województwa.

Na terenie Powiatu Białostockiego funkcjonują 4 oddziały Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, są to:

- 1) Muzeum Ikon w Supraślu;
- 2) Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszczy;
- 3) Muzeum w Tykocinie;
- 4) Białostockie Muzeum Wsi w Osowiczach gm. Wasilków.

Muzeum Podlaskie ma zamiar otworzyć kolejny oddział, usytuowany w Turośni Dolnej, będzie to Muzeum Fotografii Wiktora Wołkowa.

W powiecie białostockim na listę pomników historii zostały wpisane dwa obiekty:

1) uznany rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 kwietnia 2021 roku (Dz. U. z 2021 poz. 768) „Tykocin – historyczny zespół miasta”, (**załącznik nr 1**) – historycznie ukształtowaną przestrzeń miasta, położonego równoleżnikowo wzdłuż brzegu rzeki Narwi, i jest ograniczony od północy – rzeką Narew, od południa – ul. Zagumienną, Choroszczańską, terenem dawnego klasztoru bernardynów, ul. Kaczorowską i Holendry, od wschodu – cmentarzem rzymskokatolickim, od zachodu – cmentarzem żydowskim.

Celem ochrony pomnika historii wymienionego wyżej jest zachowanie, ze względu na wartości artystyczne, historyczne i naukowe oraz walory kulturowe, przestrzenne i krajobrazowe, staromiejskiej części Tykocina, ośrodka miejskiego o wielowiekowej historii i tradycji kształtowanej przez wieloetniczną i wielowyznaniową społeczność, odzwierciedlonej w charakterze zabudowy i w podziale na dzielnice miejskie, z zachowaną tkanką zabytkową oraz czytelnym barokowym układem urbanistycznym.

2) uznany rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 lutego 2023 roku (Dz. U. 2023 poz. 224) pomnik historii „Supraśl – klasztor Męski Zwiastowania Najświętszej Marii Panny”, (**załącznik nr 2**). Monaster Zwiastowania w Supraślu jest jednym z najcenniejszych i najpiękniejszych obiektów w Podlaskiem. Ten prawosławny, męski klasztor początkami sięga przełomu XV i XVI wieku. W jego skład wchodzi: Pałac Archimandrytów, postawiony w latach 1635-55, wymieniona cerkiew Jana Teologa z 1888 r., brama-dzwonnica zbudowana w 1752 r. i barokowe zabudowania klasztorne z XVII i XVIII wieku.

Obszar pomnika historii „Supraśl – klasztor Męski Zwiastowania Najświętszej Marii Panny” obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń klasztoru, w tym obiekty: cerkiew Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, budynki klasztorne, cerkiew św. Apostoła i Ewangelisty Jana Teologa, pałac Opatów (Chodkiewiczów), bramę wjazdową i katakumby wraz z cmentarzem i otoczeniem.

Część zabytków nieruchomości znajdujących się na terenie Powiatu Białostockiego jest zaliczanych do zabytków szczególnie cennych dla dziedzictwa województwa, należą do nich następujące obiekty:

- zespół klasztorny dominikanów, XVII w. kościół, obecnie parafia pw. św. Jana Chrzciciela i Szczepana w Choroszczy;
- zespół pałacowy Branickich, XVII w. w Choroszczy;
- zespół klasztorny bazylianów, XVIII w. w Supraślu;
- zespół pałacowy Buchholtza, XIX-XX w. w Supraślu;
- zespół kościoła parafialnego pw. św. Trójcy, XVIII w. w Tykocinie;
- zespół klasztorny bernardynów, obecnie dom księży emerytów, 1771-1790, XIX w. w Tykocinie;
- synagoga (duża XVIII w.) w Tykocinie;
- synagoga (mała, ruiny XVIII w.) w Tykocinie;
- alumnat z 1643 w Tykocinie.

1. Parafia w Choroszczy istniała już w 1459 r. W akcie darowizny bazylianom z Supraśla z 1510 r. jest wzmianka, że przekazuje się im miasteczko wraz z kościołem. W 1654 r. Mikołaj Stefan Pac (mianowany biskupem wileńskim 22 maja 1671 r.) ufundował w Choroszczy drewniany klasztor dla dwunastu dominikanów przy kościele, zbudowanym przez jego rodziców. Kościół razem z całym miasteczkiem spłonął w 1683 r. Odbudowane w innym miejscu, kościół i klasztor spłonęły ponownie w 1707 r., podczas walk wojny północnej. Nowe zabudowania, wzniesione po raz kolejny z drewna, przetrwały do 1756 roku, kiedy to Jan Klemens Branicki podczas przebudowy Choroszczy, przeniósł dominikanów na dzisiejsze miejsce. Na prośbę dominikanów zbudował murowany kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i św. Szczepana oraz klasztor.
2. Zespół pałacowy Branickich w Choroszczy został zbudowany w latach 1725-1730. Najstarsza wzmianka o jego budowie pochodzi z 1729 roku – jest to list J. Wielebiewicza, w którym jest mowa o wykonanej ślusarce do pałacu. Miejsce na rezydencję zostało wybrane przez Branickiego na prawym brzegu rzeki Horodnianki, blisko jej ujścia do rzeki Narwi. Pałacyk, według jeszcze XVII-wiecznych wzorów francuskich, stanął na sztucznie usypanej wyspie. Jednak znajdując się na podmokłym

terenie, szybko uległ zniszczeniu, grożący zawaleniem z powodu zmurzenia fundamentów. Został rozebrany w 1757 roku w ciągu zaledwie dwóch tygodni. Dwa lata później, w tym samym miejscu stanął nowy pałacyk, będący wierną kopią poprzedniego.

3. Zespół klasztorny bazylianów w Supraślu, który powstawał w czasach od XVI do XVIII wieku. W skład kompleksu wchodzi: barokowa brama-dzwonnica zbudowana w 1752 r., na wzór bramy pałacu w Białymstoku; pałac archimandrytów - prawosławnych opatów (1635-1655), w pałacu mieszczą się Akademia Supraska oraz Muzeum Ikon; budynki klasztorne barokowe, wznoszone w XVII i XVIII w. i cerkiew pw. Jana Teologa (1889-1890). Na środku dziedzińca stoi odbudowana cerkiew obronna Zwiastowania NMP, która została wybudowana w latach 1503-11. Fundatorem i opiekunem klasztoru był Aleksander Chodkiewicz.
4. Pałac Adolfa Gustawa Buchholtza i jego żony – Adeli Marii zbudowano w Supraślu w latach 1892-1903. Jest to budynek murowany z cegły, otynkowany, z dachem krytym blachą miedzianą. Powstały zespół pałacowo-parkowy stanowi jedyny, kompletnie zachowany fabrykancki zespół rezydencjonalny w województwie podlaskim. Pod względem artystycznym jeden z bardziej wartościowych. Na zachód od pałacu rozciąga się ogród (około 1,5 ha) jedyny dziś przykład secesyjnego ogrodu w woj. podlaskim, o swobodnej kompozycji, nieregularnej sieci dróg pieszych, z bogatą, często egzotyczną roślinnością.
5. Kościół św. Trójcy w Tykocinie, powstał w latach 1740 - 1750. Projekt całości został wykonany przez architektów i budowniczych związanych z białostockim dworem hetmana Branickiego. Jest on obiektem typu bazylikowego z okazałą elewacją frontową, dziedzińcem kościelnym i dwoma wieżami podkreślającymi symetrię. Trójnawowe wnętrze kościoła zdobią polichromie ścienne z 1749. Barokowo-rokokowy ołtarz główny z ok. 1750 jest połączony i bogato zdobiony.
6. Zespół klasztorny bernardynów, obecnie dom księży emerytów został ufundowany w 1771 r. przez hetmana Jana Klemensa Branickiego. Usytuowano go w południowej części Tykocina (obecnie ul. Klasztorna) na miejscu dworu Zygmunta Augusta. Do roku 1864 mieścił się tu klasztor bernardyński. Ogrodzony murem. Podzielony na dwie części: reprezentacyjną (od północy), do której wiodzie brama-dzwonnica,

z budynkiem klasztornym z kościołem pw. Nawiedzenia NMP oraz dziedzińcem, na którym ustawiona jest statua NMP i gospodarczą (od południowego wschodu) z dawną stajnią i domem ogrodnika. Późnobarokowy. W skład zespołu wchodzi budynek dawnego klasztoru, brama-dzwonnica, w części gospodarczej znajduje się dawna stajnia i dom ogrodnika.

7. Synagoga (zwana Wielką), XVIII w., odbudowana po wojnie. Okazała barokowa synagoga wybudowana w 1642 roku, druga co do wielkości w Polsce. Wzniesiona na planie prostokąta o wymiarach 18 m x 18 m o wysokim, łamanym dachu, w stylu barokowym z licznymi elementami późnorenesansowymi. W odrestaurowanym wnętrzu znajduje się bima położona centralnie w Wielkiej Sali, ołtarz aron-hakodesz (do przechowywania zwojów Tory), szafy z naczyniami liturgicznymi. Na ścianach widnieją częściowo odtworzone hebrajskie inskrypcje.
8. Mała Synagoga w Tykocinie, zwana również Domem Talmudycznym – synagoga znajdująca się w Tykocinie przy ulicy Koziej 2, w sąsiedztwie Małego Rynku i Wielkiej Synagogi. Synagoga została zbudowana w latach 1772–1798. Obok sali modlitwnej znajdowały się również pomieszczenia domu talmudycznego oraz szkoły kahalnej. Podczas II wojny światowej Niemcy doszczętnie zdemolowali synagogę. Po zakończeniu wojny, przez wiele lat budynek synagogi stał w stanie zupełnej ruiny. W latach 70. XX w. rozpoczęto odbudowę budynku dla potrzeb muzealnych. Odtworzono bryłę i wystrój elewacji, wykonano podpiwniczenie, którego pierwotny budynek nie posiadał. Od 1977 r. budynek jest siedzibą (wraz z Wielką Synagogą) Muzeum w Tykocinie - oddziału Muzeum Podlaskiego z bogatymi zbiorami judaików i zabytków innych kultur pochodzących i związanych z historią Tykocina. Gruntownie wyremontowany na początku XXI w.
9. Alumnat budowany w latach 1634-1643 miał formę parterowego czworoboku z dziedzińcem wewnętrznym i dwoma basztami w narożnikach od strony rzeki wykorzystywany jako przytułek i szpital dla żołnierzy weteranów pochodzenia szlacheckiego i wyznania katolickiego. Murowany jednokondygnacyjny budynek w stylu późnobarokowym. Alumnat posiadał dawniej dwie narożne baszty od strony rzeki Narew, co oznacza, że w zamierzeniach mógł pełnić także funkcję obronnego przyczółka mostowego. Obecnie przeznaczenie obiektu jest hotelowo-gastronomiczne.

Pozostała charakterystyka zabytków

Ze względu na czas powstania najliczniej reprezentowanym w rejestrze zabytków powiatu białostockiego rodzajem zabytków są obiekty datowane na XVII-XIX wiek. W opracowanym wyżej zbiorze mieści się małomiasteczkowe budownictwo, obiekty użyteczności publicznej, przemysłowe, obiekty sakralne, urbanistyczne, założenia parkowe, zespoły dworskie oraz zabudowa wiejska. Do tego rejestru przyporządkowanych jest 92 zabytków.

Drugą pod względem liczebności grupę stanowią obiekty z XX wieku. Jest to dość zróżnicowana grupa, do której należą wszystkie typy zabytków ze względu na funkcję powstałe na początku XX w., po I wojnie światowej, w czasie funkcjonowania II Rzeczypospolitej, po II wojnie światowej, a także rekonstrukcje i odbudowy zniszczonych podczas działań wojennych obiektów, których znaczenie historyczne było dla narodu polskiego niezaprzeczalne.

Ze względu na materiał, z którego zostały wzniesione zabytki, najliczniejszą grupę stanowią budynki murowane, w tym przedziały murowane ceglane i nieliczne murowane kamienne. Murowane z cegły rozlokowane są na terenie całego powiatu, najwięcej w mieście Supraśl i Tykocin.

Budownictwo drewniane, głównie sakralne, jak i użytkowe oraz gospodarcze tworzy jedną z cenniejszych i najbardziej charakterystycznych dla województwa podlaskiego grup zabytków. Do grupy tej należą obiekty drewniane wzniesione w konstrukcji wieńcowej/innej. Są to przede wszystkim drewniane kościoły, domy lub pomieszczenia gospodarcze. Budowle drewniane znajdują się we wszystkich wykazanych w niniejszym opracowaniu, a najliczniej występują w Supraślu, Choroszczu i Tykocinie.

Do oznaczenia obiektów objętych ochroną prawa międzynarodowego stosuje się znak rozpoznawczy Konwencji Haskiej, który przedstawiono w **załączniku nr 3**.

5. Procedura sporządzania i kontroli realizacji programu

Procedura sporządzania i kontroli programu została określona, w art. 87, ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Program sporządza Zarząd Powiatu Białostockiego na 4 lata.

2. Program przyjmuje Rada Powiatu Białostockiego po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. Program jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.
4. Zarząd Powiatu Białostockiego, co dwa lata sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Powiatu.
5. Program może podlegać modyfikacjom.

6. Analiza SWOT

MOCNE STRONY

- znaczna liczba zabytków, szczególnie drewnianych,
- atrakcyjne położenie geograficzne powiatu – na szlakach turystycznych, warunki do rozwoju turystyki,
- położenie przygraniczne oraz wokół stolicy województwa,
- wyjątkowy w skali kraju zasób zabytkowych obiektów drewnianych,
- korzystne warunki rozwoju turystyki ze względu na zachowane dziedzictwo kulturowe i atrakcyjne tereny krajobrazowe,
- duża ilość obszarów chronionego krajobrazu - czyste środowisko naturalne,
- żywotność tradycyjnej kultury ludowej - folklor uzewnętrzniany zwłaszcza podczas świąt religijnych i imprez regionalnych, tradycyjne rzemiosło i sztuka ludowa.

SŁABE STRONY

- zbyt niskie nakłady na wspieranie kultury i renowację zabytków, zwłaszcza drewnianych,
- zbyt słaba infrastruktura turystyczna i obsługa szlaków turystycznych,
- zły stan zachowania obiektów zabytkowych, powodowany przez: niszczenie gospodarczą działalnością człowieka, brak bieżącej konserwacji i systematyczności działania,
- nieuregulowana własność obiektów zabytkowych,
- brak świadomości społecznej dotyczącej zasobów dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej,
- brak motywacji do prac społecznych opiekunów zabytków i organizacji pozarządowych,
- brak wypracowanych programów opieki nad zabytkami w gminach z terenu powiatu,

- niewystarczające działania promujące zabytki jako towar turystyczny oraz atut wzmacniający atrakcyjność gospodarczą powiatu,
- słabe powiązanie edukacji szkolnej z edukacją kulturową,
- niski stopień integracji społeczności lokalnej.

SZANSE

- budowa baz turystycznych w oparciu o obiekty i obszary historyczne,
- zwiększenie ilości szlaków turystycznych prowadzących przez miasta i wsie o dużej ilości zabytków,
- opracowanie fotograficznego katalogu zabytków powiatu białostockiego,
- możliwość pozyskiwania środków finansowych ze struktur unijnych,
- włączenie mieszkańców powiatu do opieki nad zabytkami i podnoszenie ich świadomości,
- wykorzystywanie i udostępnianie zabytków na cele społeczne, w tym kulturalne i edukacyjne dla mieszkańców i turystów,
- współpraca z sąsiednimi powiatami,
- współpraca z gminami powiatu białostockiego,
- propagowanie wśród ludności poszczególnych gmin powiatu, w szczególności młodzieży szkolnej idei społecznych opiekunów zabytków,
- tworzenie trwałych warunków do poprawy stanu zachowania dziedzictwa,
- wzrost wartości zabytków i lokalnych tradycji jako produktu turystycznego,
- rozwój agroturystyki,
- rozwój małej i średniej przedsiębiorczości.

ZAGROŻENIA

- stosowanie złych rozwiązań materiałowych w budownictwie,
- niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków, zwłaszcza drewnianych,
- brak realnych zachęt dla inwestorów prywatnych do inwestowania w zabytki,
- brak należytej wiedzy prywatnych właścicieli zabytków dotyczącej odpowiedzialnej opieki nad nimi (współczesne przebudowywanie i zacieranie dawnej architektury),
- brak zainteresowania młodzieży historią zabytkowych obiektów,
- brak nadzoru ze strony gminnych organów nadzoru nad zabytkami wpisanymi do gminnego rejestru zabytków,

- brak spójnego systemu finansowania ochrony dziedzictwa,
- degradacja zabytków,
- samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich,
- brak wypracowanych działań na rzecz dofinansowania prac remontowych, konserwatorskich czy renowacyjnych przy zabytkach.

7. PRIORYTETY

Lp.	Działanie	Podmioty zaangażowane w realizację zadania	Źródła finansowania	Planowany termin
1	Aktywizacja w gminach Powiatu Białostockiego społecznych opiekunów zabytków	szkoły, gminy, organizacje pozarządowe	-	cały okres obowiązywania programu
2	Oznakowanie obiektów znakiem Konwencji Haskiej	gminy, właściciele zabytków	powiat	cały okres obowiązywania programu
3	Publikacje promujące powiat białostocki, w tym również zabytki	gminy, organizacje pozarządowe	powiat lub inne źródła zewnętrzne	do końca realizacji programu
4	Wspieranie imprez kulturalnych związanych z podnoszeniem świadomości o walorach środowiska kulturowego, upowszechniających wiedzę o zabytkach PB (m. in. w ramach otwartego konkursu ofert dla organizacji pozarządowych)	gminy, organizacje pozarządowe	powiat	cyklicznie
5	Konkurs promujący „Zabytki Powiatu Białostockiego”	szkoły, mieszkańcy powiatu	powiat	w trakcie trwania programu
6	Modernizacja dworu zlokalizowanego na terenie parku podworskiego (ob. siedziba Domu Dziecka w Krasnem), stanowiącego własność Powiatu Białostockiego	powiat	powiat, inne źródła zewnętrzne	w miarę możliwości pozyskanych środków

8. Finansowanie

Rada Powiatu Białostockiego corocznie określi środki finansowe na realizację zadań określonych w Programie w budżecie powiatu na każdy rok budżetowy do zakończenia programu.

W załączeniu:

1. Załącznik nr 1 - Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 kwietnia 2021 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Tykocin – historyczny zespół miasta”.
2. Załącznik nr 2 – Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 stycznia 2023 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Supraśl – klasztor Męski Zwiastowania Najświętszej Marii Panny”.
3. Załącznik nr 3 – Wzór znaku rozpoznawczego Konwencji Haskiej.
4. Załącznik nr 4 - Wykaz zabytków nieruchomych z terenu powiatu białostockiego wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego (stan na 28.06.2023 r.).
5. Załącznik nr 5 – Wykaz zabytków archeologicznych z terenu powiatu białostockiego wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego (stan na 18.03.2019 r.).